

COP29 dünyanın bu bəlalardan qurtuluş yolunu tapmalıdır - Azərbaycan böyük missiya altında...

Ramil Quliyev

Qlobal iqlim dəyişməsinin əsas səbəblərindən biri də antropogen fəaliyyət zamanı istixana effekti yaradan qazların emissiyasının çox olmasıdır. Bütün bunlar nəticə etibarlı ilə təbiətə ciddi təsir edir, çoxsaylı fəsadlarla müşayiət olunur.

Bütün bunlara konkret nümunə kimi Şimal Buzlu okeanında buzlaqların sürətlə əriməsi, planetimizin müxtəlif ərazilərində təbii şəraitin kəskin dəyişməsi, istixana effektinin yaranması, atmosferin zəhərli qazlarla çirklənməsi, ozon təbəqəsində irihəcmli dəşiklərin əmələ gəlməsi, ayrı-ayrı ölkələrdə meşə yanğınlarının baş verməsini göstərmək olar.

Şübhəsiz ki, qlobal iqlim dəyişmələrinin əsas göstəricilərindən biri temperaturun yüksəlməsidir. dünyanın əksər yerlərində olduğu kimi ölkəmizdə də havanın temperaturu yüksələn xətt üzrə davam edir. Bu günlərdə Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi Nazim Mahmudov bildirib

ki, son illər havanın orta çoxillik temperaturunun artdığını demək mümkündür: “2007-ci ildən 2023-cü ilə qədər aparılan hidrometeoroloji müşahidələr əsasında deyər bilirik ki, ölkəmizdə havanın orta çoxillik temperaturu 1.3 dərəcə normadan yüksək olub”. Bu hal əslində, dünya miqyasında özünü qabarıq formada büruzə verir. Məsələn, son 400 ildə Böyük Sədd rifində temperatur heç vaxt indiki kimi yüksək olmayıb. Ötən əsrin 60-cı illərindən etibarən rifin temperaturu ildə orta hesabla 0,12 dərəcə Selsi artır. Halbuki 1900-cü ilədək temperatur sabit qalıb. Alimlər bildirirlər ki, okean temperaturunun artması rif ərazisində məskunlaşmış minlərlə növ canlı üçün təhdid yaradır. Yer səthinə yaxın havanın temperaturu son onilliklərdə elm adamlarının gözlədiyindən daha sürətlə yüksəlir. Xatırladaq ki, 19-cu əsrin sonunda bəşəriyyət nəhayət böyük miqdarda enerji əldə etmək yollarını tapdı. Tükənməz rifah mənbəyi, o zaman kömürlə işləyən elektrik stansiyaları hesab olunurdu. Kömürlə işləyən elektrik stansiyalarının qabaqcılları elektrik lampasının ixtiraçısı, təşəbbüskar iş adamı Tomas Edison idi. İlk stansiya 1882-ci ildə Nyu Yorkda açıldı. Kömür zavodları ilə yanaşı, daxili yanma mühərrikləri olan avtomobillərin populyarlığı sonda planetin temperaturunun dəyişməsinə güclü təsir göstərdi. Avtomobillərin yanacağı başqa bir fosil növünə - neftə əsaslanır. Benzin mühərrikləri modasının banisi Karl Benz 1886-cı ildə daxili yanma mühərrikləri olan avtomobillərin kütləvi istehsalına başladı. Nəhayət, bəşəriyyət öz xeyrinə kömürdən, neftdən, sonra isə qazdan istifadə etməyi öyrəndi, lakin mənfi nəticələr də olmadı. Qalıq yanacaqların yandırılması atmosferə əlavə karbon emissiyasına səbəb oldu ki, bu da iqlimi dəyişməyə və insanların yaşayış yerlərini məhv etməyə başladı. Həm də bu, təkcə istilik elektrik stansiyalarına və avtomobillərə aid deyil. İnsanlar milyonlarla hektar sahədə meşələri kəsdilər və bununla da havada iqlim üçün təhlükəli maddələrin miqdarını artırdılar. Həmin maddələri udmaq üçün bitkilərin həcmi çatışmazlığı qeydə alındı. Bundan əlavə, təbii qazın və kömürün hasilatı və daşınması, heyvandarlıq, tullantılar və çəltik tarlalarından havaya metan buraxılır. Nəticədə antropogen fəaliyyət karbon qazı və metan istixana effektini xeyli artırdı. Başlanğıcda bu təbii mexanizm insanlar üçün təhlükə yaratmır, əksinə, onun sayəsində Yer üzündə insanların mövcudluğu daha asan formada davam edir. Amma bu təbii prosesin pozulmasına gətirib çıxarır.

Bəllidir ki, Günəş radiasiyası atmosferdən keçir, onun bir hissəsi atmosferdə əks olunur, digəri isə planetin səthinə qızdırır. Yer qızarkən yuxarıya infraqırmızı şüalar göndərir. Su buxarı, karbon, metan və bəzi digər qazlar atmosferdə cəmləndiyi halda infraqırmızı şüalar atmosferdə ilişib qalır. Xüsusən də bəşəriyyət milyardlarla ton “artıq” istixana qazları buraxmağa başlayanda günəş enerjisinin “udma-çıxış” nisbəti dəyişir: planet artıq enerjini saxlamağa başlayır. Nəticədə havanın temperaturu yüksəlir. Ancaq temperaturun artması enerji balansının dəyişməsinin nəticələrindən yalnız biridir. Transformasiya bütövlükdə sürətli iqlim dəyişikliyinə səbəb olur. Sənaye dövrünün ilk 100 ilində Yerin orta temperaturu hər 10 ildən bir 0,07 dərəcə artıb. 1980-ci ildən sonra temp artdı: planetin səthi hər on ildə 0,2 dərəcədən çox istiləşdi. Bundan əlavə, son 20 ildə elm adamları müntəzəm olaraq rekord isti illəri qeydə alırlar. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, söhbət planetin səthinin orta temperaturundan gedir. Bu arada, bəzi bölgələrdə həddindən artıq soyuq, digərlərində isə isti ola bilər. ümumiyyətlə isə Yer istiləşir. Gözlənilir ki, ekstremal hava hadisələri planetin bir çox yerlərində daha da güclənəcək və intensivləşəcək. Temperatur yüksəldikcə yağıntının sxemi dəyişir: yağış leysanlara, qar yağışı isə qar fırtınasına çevrilir.

Daşqınlar və qasırgalı küləklər daha çox olur. Dünya okeanının orta səviyyəsi 1900-cü ildən bəri demək olar ki, iki əsr ərzində 21 sm, 1993-cü ildən isə cəmi 20 il ərzində bu artım 10,1 sm təşkil edib. NASA-nın hesablamalarına görə, okeanların qalxma sürəti son 2500 ilin rekordudur. Fakt budur ki, dəniz səviyyəsinin qalxması sahilələri su altında qalmasına səbəb olur. Alimlərin fikrincə, dəniz və okeanların sahillərində yaşayan milyonlarla yaxın insan suyun səviyyəsinin qalxmasından əziyyət çəkəcək. Ancaq bu hamısı deyil. Daşqınlar sahil infrastrukturunu məhv edir və insanları işsiz qoyur. Okean sularının yüksəlməsi dolayısı ilə

planetdəki yüz milyonlarla insana təsir edir. Bütün bunlara Azərbaycanın ev sahibliyi edəcəyi COP29 çərçivəsində xüsusi nəzər salınması gözlənilir.